

Džemaludin Latić

SURA “JUSUF” – “NAJLJEPŠE KAZIVANJE”

Sažetak

Tekst se bavi poetikom kur’anske sure *Jusuf*, analizom njenih likova, sadržaja i ideja. Posebna pažnja posvećena je obrazlaganju dramatske strukture sure, pri čemu su jasno naznačene pripovijedne jedinice, njihov tok i slijed. Autor, također, nastoji na dramatsku potku sure *Jusuf* primijeniti postulate savremene književne teorije.

Objavljena u Mekki, ima 111 ajeta.

Sve karakteristike kur’anskih kazivanja susrest ćemo u ovoj suri, koju je Uzvišeni, sa posebnim razlogom, nazvao احسن القصص, “najljepšim kazivanjem”.

Za razliku od gotovo svih ostalih kazivanja u Kur’anu, u ovoj se suri, na širokom prostoru, odigrava jedna ljudska životna drama u kojoj učestvuje mnogo likova. Ostali kur’anski likovi i sižeji – u jedinstvenoj poetici ove Knjige – rasuti su na više mjesta. O Jusufu se, međutim, govori samo u ovoj suri, koja je i nazvana po njegovom imenu. Ima mišljenja da ju je Uzvišeni nazvao najljepšom sa stanovišta njezine poetike (من حيث البناء القصصى, dosl. – sa stanovišta tvorbe kazivanja). Njezin poč-

tak sugerirše njezinu specifičnu vezu sa i'džazom, koji se, u ovom slučaju, ogleda upravo u načinu kako je Uzvišeni oblikovao jednu fabulu.

Ekspozicija; prva pripovjedna jedinica

*Kada Jusuf reče ocu svome: "Oče moj, sanjao sam jedanaest zvijezda, i Sunce i Mjesec, i u snu sam ih vidio kako mi se pokloniše..."*¹

San maloljetnog Jusufa, koji je tada imao, prema tefsirima u kojima se nalaze i detalji ove vrste², oko dvanaest godina, prvi je dio ovog kompleksnog kazivanja, prva pripovjedna³ jedinica ili prvo Jusufovo iskušenje (محنة *mihna*).

Između ovog sna i njegova ostvarenja (koje će uslijediti četiri desetljeća kasnije⁴) proteći će svi "momenti zbivanja" (Solar).

Fabula slijedi zbilju

Sukcesija, shvaćena kao vremenski slijed događaja, najistaknutija je karakteristika poetike ovog kazivanja. Ako upotrijebimo pojmovno razlikovanje između zbilje, fabule i sižea, koje su teoriji književnosti podarili ruski formalist⁵, onda možemo konstatirati da ova sura oponaša stvarne

¹ Jusuf, 1 – 4.

² V. Sabunijev *Safwa al-tafasir*, VI, 8. Kompilator Sabuni svoju tvrdnju temelji na ranijim tefsirima, posebno na *Tafsir al-džalalajn*, II, 234.

³ "Pripovjedna jedinica" je osnovni element pripovijedanja, koji jeste samostalan, odvojiv od cjeline priče na taj način da je samostalno shvatljiv, ali on je, s druge strane, upravo neodvojiv od njezine cjelovite strukture, u kojoj funkcionira kao jedna od strukturnih spona. – Naravno, sura Jusuf može biti žanrovski određena kao pripovijest samo ako se posmatra sa formalne strane, s aspekta njezina ustrojstva, ali nije pripovijest zato što je dio Božije Knjige, u kojoj se - za razliku od svih narativnih književnih vrsta - ne dovodi u pitanje istinitost njezina sadržaja ili Naratora.

⁴ Sabuni, nav. dj., VI, 8. Ibni Kethir navodi i neka mišljenja po kojima se to dogodilo nakon 80 godina. V. njegov tefsir, II, 468.

⁵ Ruski formalizam, ruski formalisti, ruska formalistička škola – nazivi za specifičnu metodološku orijentaciju koja je dala značajan doprinos i ostavila duboki

dogadaje u vezi sa Jusufom i da su njihovi bitni isjecci u fabulu ove sure – radi istinitosti na kojoj Kur’an kao sveta Knjiga stalno insistira – uneseni bez ikakva prekomponiranja; kazivanje slijedi zbilju u njezinom vlastitom načinu postojanja. Momenti zbivanja su vremenski, ali i uzročno-posljedično stavljani u čvrstu i estetsku vezu: ništa u ovoj fabuli nije spomenuto a da nije nečim opravdano.

Ovo je kazivanje o jednom liku - mladiću, Božijem poslaniku, koji Allaha, dželle šanuhu, stalno ima na umu, koji je predan Njegovoj volji i odan Njegovoj Riječi; njegov život teče poput krivulje: od uspona do pada, od pada do uspona, ali tako da su svaki pad i uspon lančano povezani najujverljivijom sponom. Sam poslanik Muhammed, alejhi’s-selam, rekao je za nj da je “plemeniti sin plemenitog sina plemenitog sina plemenitog – Jusuf, sin Ja’quba, sina Ishakova, sina Ibrahimov”. I kako nema pripovijesti/kazivanja bez suprotnosti, tako i u ovoj suri, uz Jusufa kao protagonista radnje, na čijoj su strani, po dobru, još njegov otac Ja’qub i brat Benjamin, susrećemo njihove antagoniste – Jusufovu zavidljivu braću, ženu Azizovu i druge žene iz visokog društva starog Egipta čije postupke određuju njihove zle namjere.

trag u ovostoljetnim istraživanjima književnosti. Vremenski okvir ove škole trajao je od 1915. do 1928. Najpoznatiji njezini predstavnici su V. Šklovski, B. Ejhenbaum, R. Jakobson, B. Tomaševski, O. Brik, bliski su joj bili V. Žirmunski i V. Vinogradov, a u središtu njihova istraživanja je bilo nastajanje književne forme i analiza umjetničkih postupaka, pojednostavljeno: kako je napravljeno književno-umjetničko djelo, kako je od predestetskog materijala sačinjeno umjetničko biće.

– Formalisti prave razliku između zbilje i fabule, između događaja koji su se zbili u stvarnosti i njihova nikad cjelovitog unošenja u tematizaciju djela. Fabula je ispričani događaj, skup motiva i situacija u određenom vremenskom i uzročno-posljedičnom redosljedu, okosnica radnje, a siže je skup događaja koji su umjetnički oblikovani, raspoređeni i izloženi u djelu, umjetnička obrada fabule; fabula je vezana za zbilju, a siže za književnost. Šire o ovim pojmovima v. npr. u spomenutoj Solarovoj knjizi, *Rječniku književnih termina*, te u: Viktor Šklovski, *Uskrsnuće riječi*, Zagreb, 1969.; Zdenko Škreb, *Studij književnosti*, Zagreb, 1976., i *Stilovi i razdoblja*, Zagreb, 1964.; A. Petrov, *Poetika ruskog formalizma*, Beograd, 1970.; Roman Jakobson, *Lingvistika i poetika*, Beograd, 1966.

Naznaka zapleta

Sa spomenutim snom samo je naznačen **zaplet** ovog kazivanja: Jusufova polubraća misle da otac Ja'qub više voli njega, na čemu oni potpuno nedužnom Jusufu zavide. Ja'qub, pak, iz ovog neobičnog sna vidi da je njegov sin Jusuf predodređen za veliku ulogu – kakvu su imali preci ove loze, vjerovjesnici Ishak i, pogotovo, Ibrahim, alejhimu's-selam:

*(Jakub) reče: "Sinko moj, ne kazuj svoga sna braći svojoj, da ti ne učine kakvu pakost, šejtan je doista čovjeku otvoreni neprijatelj."*⁶

*I eto tako, Gospodar tvoj će tebe odabrati, i tumačenju snova te naučiti, i milošću Svojom tebe i Jakobovu porodicu obasuti, kao što je prije obasuo pretke tvoje, Ibrahima i Ishaka. – Gospodar tvoj, zaista, sve zna i mudar je."*⁷

Ebu Hajjan smatra da je Ja'qub, koji ima poslaničko iskustvo, iz dječakova sna razaznao da će njegovom sinu Allah, dželle šanuhu, dati izvanrednu mudrost i da ga je već odabrao za Svoga vjerovjesnika kao i ranije uglednike njihove kuće, pa se zbog toga pobojavao da bi mu braća mogla pozavidjeti na tome i prirediti mu teškoće. Zato od Jusufa traži da sačuva tajnu svoga sna.⁸

Tipični lik tragedije

Uspoređeno sa Aristotelovom teorijom, Kur'an oblikuje tipični lik tragedije – koji mora biti nedužan, častan i ugledan, koji ne pada u nesreću zbog svoje "zloće i opaćine", "nego poradi nekakve pogriješke". Samo trpnja (*pathos*) takva lika i "oponašanje ozbiljna i završena čina"

⁶ Karićev prijevod ovog ajeta mnogo je bliži originalu, ali i mnogo primjereniji za potrebe naše analize: *braći svojoj ne pričaj san svoj da ti spletku kakvu ne spletu! Fe jekiidu leke kejdaa: kaade jekiidu:*

smišljati zlo protiv, varati, obmanjivati, spletkariti, zavjeriti se protiv nekoga.

⁷ Jusuf, 5 – 6.

⁸ *Safwa al-tafasir*, VI, 8. – Ima i mišljenja da je ovaj san već bila Objava Jusufu. Vjerovjesnički snovi su, naime, istiniti i posebna vrsta Objave.

kod gledaoca/čitaoca postiže “očišćenje čuvstava” (*katarzis*), strah, sažaljenje i čovjekoljublje.⁹

Aristotelu se Euripid čini “najtragičnijim među svim pjesnicima” zbog još jedne osobine koju je susreo u njegovim “sastavima”: “miljea koji je samo tragediji svojstven”. U tragediji se, naime, na strašan i ganutljiv način rastavlja ono što je bilo čvrsto spojeno; što je spoj bio jači, to je jače njegovo razdvajanje. Pod “miljeom” Aristotel podrazumijeva takve međuljudske odnose koji se “poradi nekakve pogriješke” iznenada i na strašan način cijepaju. “Ako dakle ubija neprijatelj neprijatelja, ne budi nikakva sažaljenja, ni dok čini ni dok to kani osim što se tiče same trpnje; tako isto ako nijesu ni jedno ni drugo. Ali kada se u prijateljskim svezama dogode trpnje, to treba tražiti, npr. ako brat brata, sin oca, mati sina ili sin mater ubija ili to kani ili što drugo takvo čini.”¹⁰

Zrno (moguće) tragedije; stvarni zaplet radnje

“Nekakva pogriješka”, zrno (moguće) tragedije u suri koju analiziramo je spletko njezinih antagonista, Jusufove braće, koji snuju ovakvo “zlokovarstvo”:

Kada oni rekoše: “Jusuf i brat njegov draži su našem ocu od nas, a nas je čitava skupina. Naš otac, zaista, očito griješi.

Ubijte Jusufa ili ga u kakav predio ostavite, - otac vaš će se vama okrenuti, i poslije toga ćete dobri ljudi biti” –

jedan od njih reče: “Ako baš hoćete nešto da učinite, onda Jusufa ne ubijte, već ga na dno nekog bunara bacite, uzet će ga kakva karavana.”¹¹

I to je već dio radnje ovog kazivanja/pripovijesti, njegov stvarni **zaplet** - jer se sada uspostavljaju takvi odnosi između Jusufa i njegove pol-

⁹ O karakterima tragedije Aristotel raspravlja u poglavlju III (“Određenje tragedije”) svoga *Nauka o pjesničkom umijeću*.

¹⁰ Aristotel, nav. dj., 33.

¹¹ Jusuf, 8 – 10.

ubraće koji se ne mogu završiti bez napetosti i očekivanja čije je razrješenje moguće jedino u **raspletu**.

Daljnje razglabanje strukture ovog kazivanja bit će uspješnije sa parafrazom gornjeg odlomka koju nude klasični tefsiri:

Kada oni rekoše: "Jusuf i brat njegov draži su našem ocu od nas...": Ovo je prvo iskušenje (*mihna*) Jusufovo: oni su se čvrsto uvjerali u to da su Jusuf i njegov brat Benjamin draži ocu od njih zato što su od jedne majke, koju Ja'qub više voli od njihove ili njihovih majki.

Drugi motiv njihove zavidnosti mogao bi biti koristoljublje; Ja'qub, koji ima toliko djece, posigurno je zašao u godine kada među nasljednicima učestaju sumnje i rasprave oko nasljedstva.

... a nas je čitava skupina: Mi smo brojni; mi, za razliku od ove dvojice maloljetnika, možemo učiniti i korist i štetu; kako će voljeti same njih dvojicu, a ne nas ovoliko?

"Ubijte Jusufa ili ga u kakav predio ostavite...": ubijte Jusufa ili ga ostavite u nekom dalekom i nepoznatom kraju.

...otac vaš će se vama okrenuti: Er-Razi kaže: To znači: Jusuf nas je previše zaokupio, čak je i oca pridobio uza se, pa ako on ostane bez Jusufa, onda ćemo mi steći njegovu ljubav i nježnost.¹²

...i poslije toga ćete dobri ljudi postati: učinite teobu poslije ovog grijeha i postat ćete opet dobri ljudi.

A jedan od njih reče: "Ako baš hoćete nešto da učinite, onda Jusufa ne ubijte, već ga na dno nekog bunara bacite...": Ibni 'Abbas kaže da su ovo riječi najstarijeg među njima, koji se zvao Jehudha; Mudžahid kaže da se zvao Šem'un, a Qatade Rubejl. On je rekao: Ne ubijte Jusufa nego ga bacite na dno nekog presahlog i dubokog bunara! – Ima mišljenja da je Jehudhin prijedlog bio manji po zlu od njihova; Ibni Kethir smatra da je Jehudha tražio da oni u svojoj mržnji i srdžbi ne idu dotle da ubiju dječaka i da ih je tako Allah, dželle šanuhu, skrenuo od naopaka nauma kako bi se ispunili odredba iz Jusufova sna i vjerovjesništvo koje mu je nagoviješteno.

¹² Razijev tefsir, XVIII, 94. Navedeno prema *Safwa al-tafasir*, VI, 8.

Početak raspleta

Poslije ovog događaja Jusuf, koji je dotle bio sretan, prelazi granicu koja dijeli sreću od nesreće; nastupa drugi dio ove (moguće) tragedije, njezin **rasplet**, “to jest, sve ono što se dešava od početka toga prelaženja pa do kraja.”¹³ Sve što se od sada događa vodi razrješenju ovih suprotstavljenih odnosa, odnosno konačnoj odgonetki zagonetnog sna.

Ono po čemu se ova sura u alegorezi i strukturi razlikuje od čiste tragedije je snop nade koji je pred čitaoca bačen već u uvodu: tom čitaocu je obećano da će se vedri san Jusufov nekad ostvariti, da će on biti podučen tumačenju snova i da će se nad njim ispuniti blagodati njegove porodice. U isto vrijeme, taj san je pun nekih nepoznatih, prijetećih poruka, koje su nagovijestile da će Jusuf proći kroz teškoće i patnje.

Sa završetkom prve pripovjedne jedinice, Jusuf ponovo prelazi granicu, ovaj put iz nesreće u sreću, iz bunara u ruke nepoznatih kiridžija. To je druga pripovjedna jedinica, ali i druga napetost u cjelovito sklopljenoj fabuli ovog kazivanja.

Sredina radnje; druga napetost

Radnja jeste bila napeta, ali je još daleko od svoje kulminacije. Između uvoda i kulminacije radnje u suri Jusuf funkcionira njezina sredina: momenti zbivanja koji se odigravaju nakon izbjavljenja iz bunara, u faraonskoj rezidenciji. Ta sredina ispunjena je s nekoliko prijeloma ili preokreta. U bitnom dijelu sredine u strukturi ove sure na scenu stupaju dva njezina glavna lika: Jusuf i žena faraonova, koja se, u usmenim predanjima, naziva Zulejha. U njezinim zavodnjima čednog Jusufa Kur’an je ostvario drugu napetost, koja je po intenzitetu manja samo od kulminacije radnje. To dramatsko mjesto zaslužuje poseban osvrt:

I poče na grijeh da ga navodi ona u čijoj je kući bio, pa pozaključa sva vrata i reče: “Hodi!” – “Sačuvaj Bože!” – uzviknu on - “vlasnik me moj lijepo pazi; a oni koji dobro uzvrate zlim neće nikad uspjeti.”

¹³ Aristotel, nav. dj., XVIII.

¹⁴ Jusuf, 23 – 29.

Ona je bila poželjela njega, a i on bi nju poželio da od Gospodara svoga nije opomenu ugledao – tako bi, da odvratimo od njega izdajstvo i blud, jer je on uistinu bio Naš rob iskreni.

I njih dvoje prema vratima potrčase – a ona straga razdera košulju njegovu – i muža njezina kraj vrata zatekoše. “Kakvu kaznu zaslužuje onaj koji je htio da ženi tvojoj zlo učini” – reče ona – “ako ne tamnicu ili kaznu bolnu?”

“Ona je pokušala da mene na grijeh navede” – reče Jusuf. – “Ako je košulja njegova sprijeda razderana, onda ona istinu govori, a on neistinu”, – primijeti jedan rođak njezin -

“a ako je košulja njegova straga razderana, onda ona laže, a on govori istinu.”

I kad on vidje da je košulja njegova straga razderana, reče: “To je jedno od vaših lukavstava, vaša lukavstva su zaista velika!

Ti, Jusufe, ostavi se toga, a ti traži oprostjenje za grijeh svoj, jer si zaista htjela da zgriješi!”¹⁴

U ovom motivu Kur'an je dao samo bitne momente jedne napete situacije. Mnogo toga je ostavljeno čitaočevoj mašti koja, u znatiželji i da bi popunila radnju, postavlja npr. ovakva pitanja: Koliko je Jusuf imao godina kada ga ja počela zavoditi žena Azizova? Koliko ona ima godina? Da li je to zavođenje trajalo duže ili samo onih trenutaka o kojima kazuje Kur'an? Koliko je bilo vrata koja je Azizovica zaključala? Kakvu je “opomenu” ugledao Jusuf? Odakle je došao (vratio se?) njezin muž pa se našao tik pred vratima? Kada Aziz razgovara sa “rođakom njezinim”, odmah po događaju ili kasnije? Zašto Aziz onako blago postupava prema svojoj ženi i nakon vidljivog dokaza o njezinom vjerolomstvu? Itd.

Otuda ne treba biti čudno što su tradicionalni pisci tefsira u ovako sažeto izraženu situaciju unijeli mnogo detalja za koje je teško naći pokriće u kur'anskom tekstu, ali valja istaći da su oni vrlo uvjerljivi.

Kur'anski realizam

Sejjid Qutb odbija sve što se ne može izvesti iz leksikološke ili sintaksičke analize kur'anskoga teksta. Qutbova analiza baca više svjetla u parafrazi ovog odlomka.

Tako ovaj mufessir istančanog osjećaja za jezik, na osnovu leksikološke analize, zaključuje koliko bi godina mogli imati Jusuf i Zulejha u vrijeme ovog zavodjenja, što je nama ovdje bitno.

Jusuf je u doba Zulejhina zavodjenja bio u pubertetu, a ona je mogla da ima oko četrdeset godina. Qutb to zaključuje na osnovu riječi *فتى fetan*, koju su upotrijebile gradske žene nakon što su saznale šta se desilo u rezidenciji *I žene u gradu počеше govorkati: "Upravnikova žena navraćala momka svoga (fetaahaa) na grijeh, u njega se ludo zagledala!..."*.¹⁵ U arapskom jeziku dječak se do četrnaest godina naziva *gulam*, a poslije toga doba *feten*, pa *šab*, a odrasli muškarac naziva se *redžul*. Zavodjenje je trajalo više godina, od Jusufova puberteta pa do, otprilike, njegove dvadeset i pete godine. U trenutku zgrade o kojoj kazuje Kur'an, ona bi mogla imati oko četrdeset godina "jer je žena u tim godinama, a to se vidi i iz Zulejhina ponašanja, najsmjelija i najodvažnija. Ona ima i drži sve konce obmane u svojim rukama i očajnički se bori za momka."¹⁶

Na jednoj strani – nasrtljiva žena, na drugoj strani – mladić u zreлом pubertetu! Požar strasti je tu: *Ona je bila poželjela njega, a i on bi nju poželio da od Gospodara svoga nije opomenu ugledao...*

Ovaj dio sure ostvaren je u posebnom, dramatskom ritmu koji odražava brzu radnju: zaključavanje vrata, Jusufovo bježanje, njezino navaljivanje, kratki dijalozi (*هَيْتَ لَكَ "Hodi!" – مَعَاذَ اللَّهِ "Sačuvaj Bože!"*), zatim pauze ispunjene nužno potrebnim rečenicama kojima likovi obrazlažu svoje postupke (*إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ vlasnik me moj lijepo pazi...*), na osnovu kojih bliže upoznajemo šta oni preživljavaju u tim trenucima.

¹⁵ Korkut je upotrijebio staru riječ iz govora gradskih bosanskih muslimana, koji su kućne sluge, poštujući njihov dignitet, nazivali momkom i djevojkom.

¹⁶ Sejjid Qutb, *U okrilju Kur'ana*, XII, 246.

Na osnovu samog teksta teško je preciznije odrediti vremensko trajanje ovog dramskog zbivanja. Od zaključavanja vrata do razdiranja Jusufove košulje i zaticanja Zulejhina muža pred vratima posigurno je prošlo malo vremena, ali daljnje raspletanje radnje, dokazni postupak u kojem je savjest *personae dramatis* prinuđena da ga dovrši, moglo je da se dogodi odmah nakon zapleta ove svojevrsne drame u drami, ali i mnogo kasnije, u opuštenijoj situaciji.

Zašto se Aziz, nakon uvjerljivog dokaza o vjerolomstvu njegove žene, ponaša kao tipični rogonja - o tome su odgovor dali israilijati¹⁷, ali i tefsiri koji ih odbijaju. Israilijati kažu da je upravnik bio impotentan – čime se dobija izvanredno, maksimalno uvjerljivo dramsko pokriće za njegovo ponašanje:

I kad on vidje da je košulja njegova straga razderana, reče: "To je jedno od vaših lukavstava, vaša lukavstva su zaista velika! /

Ti, Jusufe, ostavi se toga, a ti traži oprostenje za grijeh svoj, jer si zaista htjela da zgriješiš!"

...Ti, Jusufe, ostavi se toga - zanemari to šta je bilo, ne pričaj o tome nikome...

Sejjid Qutb, međutim, iz upravnikove rečenice izvlači sasvim drukčije zaključke: da je to bila sredina u kojoj su moralni obziri relativizirani do krajnjih granica. Kur'an daje jednu realističku sliku aristokratskog društva u kome, pokraj zvaničnih upravljača, dominiraju žene odane raskošnom i, po pravilu, nemoralnom životu. Upravnik je moćan još toliko da

¹⁷ Israilijati – tumačenja događaja o kojima govore Biblija i Kur'an, a koja su poslije Poslanikove smrti njegovi nasljednici dobivali od Jevreja. Otac tefsira, Ibni 'Abbas, također je konsultirao Jevreje o ovakvim mjestima, ali samo radi toga da bi ih sravnjavao sa Kur'anom, za razliku od nekih kasnijih mufessira koji su nekritički preuzimali ova tumačenja. Komentari događaja o Jusufu, u vezi s kojim se Biblija u većem dijelu slaže sa Kur'anom, puni su israilijata koji popunjavaju "praznine" priče/kazivanja čija je fabula ostala neodoljiva hiljadama godina nakon smrti njezinih glavnih likova. Šire o tome v. kod Zehebija, *At-Tafsir wa al-mufasssirun*, I. tom, posebno u poglavljima o Ibni 'Abbasu (*Rudžu'u Ibni 'Abbas ila ehli'l-Kitab – Ibni 'Abbasovo obraćanje ehli-i kitabijama*) te u trećem poglavlju istog toma (*At-Tafsir fi 'usuri al-tadwin – Tefsir u razdobljima kodifikacije*).

ženi kaže da je on sada siguran da je ona pokušala da zgriješi; više mu je stalo do toga da njegov ugled među podanicima kojima vlada ne opadne nego do stabilnosti braka. On nema snage da na bilo koji način kazni vlastitu ženu za najgori prijestup koji udata žena može počinuti!

Istina, kur'anski realizam nije "bez obala"¹⁸: kur'anski govor nema naznaka "pomame za opisivanjem"¹⁹, on ima svoje granice i, po pravilu, kloni se svega što bi štetilo dignitetu Allahove Knjige, a socijalno-psihološka motivacija likova najvažnije je svojstvo realističkog postupka koji je ovdje zastupljen.

Novi dinamički motiv; jedinstvena peripetija

Uz novi krug napetosti, taj će realizam biti prisutniji u novom dinamičkom motivu ovog zbivanja: kada upravnikova žena, nakon što su vijesti o skandalu procurile u javnost, pozove žene iz grada na divan. Tada se događa neobična, jedinstvena peripetija:

I kad ona ču za ogovaranja njihova, posla po njih, te im pripremi divane, dade svakoj od njih po nož i reče: "Izađi pred njih!" A kad ga one ugledaše, zadiviše se ljepoti njegovoj i po rukama svojim se porezaše: "Bože, Bože!" – uskliknuše – "ovo nije čovjek, ovo je melek plemeniti!"

"E to vam je onaj zbog koga ste me korile" – reče ona. "Istina je da sam htjela da ga na grijeh navratim, ali on se odupro. Ako ne učini ono što od njega tražim, bit će sigurno u tamnicu bačen i ponižen."

"Gospodaru moj," – zavapi on – "draža mi je tamnica od ovoga na što me one navraćaju! I ako Ti ne odvратиš od mene lukavstva njihova, ja mogu prema njima naklonost osjetiti i lahkomislen postati."²⁰

¹⁸ "Realizam bez obala" - naslov poznate studije Rožea Garodija u vrijeme dok je bio marksist. Garodi je nastojao da njome otvori granice realizma prema modernoj književnosti.

¹⁹ "Pomama za opisivanjem" – termin Đerđa Lukača kojim je okarakterizirao razloge izrastanja naturalizma kao stilske formacije iz njegovih realističkih temelja. Širokim opisima prirode, scena i karaktera u njihovom razvoju naturalisti su nastojali ostvariti vjernu kopiju stvarnosti.

²⁰ Jusuf, 31 – 33.

Ibni Kethir navodi mišljenje Muhammeda ibni Ishaka, po kome su gradske žene čule za Jusufovu ljepotu, pa su poželjele da ga vide i osvjedoče se, nakon čega ih je Azizovica pozvala u goste. Ona je isplanirala razvoj događaja: sakrila je Jusufa od njihovih pogleda, iznijela pred njih voće i dala im noževе u ruke, a onda ih – prema jednoj verziji – upitala da li žele vidjeti Jusufa. One su najprije potvrdile svoju želju, a onda je ona naredila da on izađe pred njih. One su, iznenađene njegovom ljepotom,²¹ umjesto da režu voće, porezale prste svojih ruku ne osjećajući bol. Zatim je Azizovica naredila Jusufu da napusti divan kako bi one mogle vidjeti šta su učinile.

Azizovica je izvela ovu igru sa jednim ciljem: da ovim ženama kaže da su one samo jednom vidjele Jusufa, pa eto šta su učinile sa sobom, a kako je bilo njoj koja ga gleda godinama! Gradske su žene nakon toga prestale da je kore.

O moralnoj iskvarenosti tadašnjeg egipatskog društva govori posljednja Jusufova rečenica, iz koje se vidi da su sve žene nastojale da ga zavedu, a da Azizovica – sada već bez ikakva obzira prema društvenim normama – prijeteći i ucjenom prisiljava Jusufa na grijeh.

Događaj sa Azizovicom i ostalim ženama samo je prividno zatvoren: Jusuf radije odlazi u tamnicu nego što izdaje svoga Gospodara, ali će račune s njima svidjeti godinama kasnije!

Vođena naumom Onog Koji sve određuje, radnja teče ka svome konačnom raspletu vraćajući se svome osnovnom toku: odnosu Jusufa i njegove braće. Njezina kulminacija dogodit će se u njihovom ponovnom susretu.

²¹ Ibni Kethir navodi sahih-hadise koji se odnose na Isra i Mi'radž i u kojima Muhammed, alejhi's-selam, kaže da je susreo Jusufa, alejhi's-selam, na trećem nebu i opisao ga kao "onog kome je data polovina ljepote (*šatru'l-husni*)". U nekim drugim hadisima govori se o trećini ljepote koja pripada njemu i njegovoj majci na ovom svijetu, a ostatak ostalom čovječanstvu. V. Ibni Kethirov tefsir, II, 477.

Prepoznavanje, preokret i kulminacija radnje

I u završnom činu Kur'an koristi jedan od bitnih elemenata tragedije koji je Aristotel definirao u svojoj *Poetici*: prepoznavanje ili anagnorisis. To je onaj dio tragične radnje u kojem se dešava "prelaženje iz nepoznavanja u poznavanje, a zatim u prijateljstvo ili neprijateljstvo s onim licima koja su određena za sreću ili nesreću."²² Sam Aristotel ističe da je najbolje kada se ovaj element tragedije događa uz peripetiju, tj. ako preokret nastupi kao posljedica prepoznavanja. Dalje, i on, kao i ostali elementi, "treba da dolazi iz samog sastava priče."

Kur'anska poetika ispoštovala je sve zahtjeve idealnog "sastava": prepoznavanje je uslijedilo nakon iznenadnog susreta do koga je došlo slijedom uzročno-posljedično povezanih događaja: Jusuf postaje ministar snabdijevanja i trgovine, nastupaju gladne godine, Ja'qubova porodica traži hranu, itd. Ovo je prepoznavanje u kojem u početku samo jedan lik prepoznaje ostale (Jusuf svoju braću), a kasnije dolazi do potpunog prepoznavanja po zaključivanju²³:

I dođoše braća Jusufova i uđoše k njemu, pa ih on poznade, a oni njega ne poznadoše.

I kada iziđoše pred Jusufa, on privi na grudi brata svoga i reče: "Ja sam, doista, brat tvoj i ne žalosti se zbog onoga što su oni uradili."

I kad oni iziđoše pred Jusufa, rekoše: "O, upravniče, i nas i čeljad našu pritisla je nevolja; donijeli smo malo vrijedne stvari, ali ti nam podaj punu mjeru i udijeli nam milostinju, jer Allah doista nagrađuje one koji milostinju udjeljuju."

"A da ti nisi, uistinu, Jusuf?" – povikaše oni. "Da, ja sam Jusuf, a ovo je brat moj. Allah nam je milost darovao..."

Sva radnja ove sure vođena je do ovog trenutka, u kojem se raspleću odnosi između Jusufa i njegove braće nakon što su u napetosti narasli do svoga vrhunca. Jusuf oprašta svojoj braći, šalje svoju košulju obnevidje-

²² Aristotel, *Nauk o pjesničkom umijeću*, 27.

²³ Aristotel razlikuje pet načina prepoznavanja u tragediji: po tjelesnim obilježjima, po pjesnikovom udešavanju, po sjećanju, na osnovu zaključivanja i na krivom zaključivanju.

lom ocu, koji, u jednom također jedinstvenom motivu, osjeća Jusufov miris, a onda okuplja svoju familiju u Egiptu. San s početka sure, koji funkcionira kao njena ekspozicija neposredno pred zaplet, sada se definitivno raspleće:

I kad iziđoše pred Jusufa, on prvi roditelje svoje na grudi i reče: "Nastanite se u Misiru, svakog straha, ako Bog da, oslobođeni!"

I on roditelje svoje postavi na prijesto i oni mu se svi pokloniše, pa on reče: "O, oče moj, ovo je tumačenje moga sna nekadašnjeg. Gospodar moj ga je ispunio. Allah je bio dobar prema meni kad me je iz tamnice izbavio i vas iz pustinje doveo, nakon što je šejtan između mene i braće moje bio razdor posijao. Gospodar moj je zaista milostiv onome kome On hoće, i On, zaista, sve zna i mudar je!..."²⁴

Ibni Kethir pruža nekoliko interesantnih detalja: vladar je naredio svojim ministrima i uglednicima da zajedno s Jusufom dočekaju vjerovjesnika Ja'quba, alejhi's-selam, a i sam je bio na dočeku; Jusuf je dočekao svoje roditelje i ostalu braću i rođake pred gradskim vratima, a onda ih privio na svoje grudi i izrekao dobrodošlicu i sl.

Prema nekim mišljenjima, njegova majka je već bila umrla, mada Ibni Džerir smatra da je bila živa i da se to vidi iz kur'anskoga teksta. Otac, majka i jedanaestero braće učinili su naklon Jusufu, što odgovara Suncu, Mjesecu i jedanaest zvijezda koje je Jusuf usnio u djetinjstvu u snu koji je ispričao svome babi. Ibni Kethir navodi kako je činjenje sedžde uglednicima bio običaj u to vrijeme i nešto što je iznimno bilo dopušteno u njihovom šeri'atu budući da se sedžda, prema jednom hadisu, čini samo "Živome, Koji nikad ne umire!"²⁵

²⁴ Jusuf, 99 - 100.

²⁵ Ove riječi je Poslanik izrekao Selmanu nakon što ga je ovaj ashab dočekao učinivši sedždu, što mu je Poslanik zabranio. Ibni Kethir ne navodi stepen vjerodostojnosti ovog hadisa. V. *Tafsir al-Qur'an al-‘azim*, II, 491.

Rasplet: prelazak iz nesreće u sreću; epilog

Ovakvim raspletom glavni junak konačno iz nesreće prelazi u sreću. Kazivanje je time završeno, zatvoreno u svojoj cjelini. U preostalom dijelu sure više se ništa ne događa. Jusufov život prešao je u smireno trajanje. Kur'an nastavlja s nekoliko objašnjenja, koja funkcioniraju kao epilog:

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ

Eto to su neke nepoznate vijesti koje Mi tebi objavljujemo, a ti nisi bio s njima kada su se oni odlučili, i kada su onako lukavi bili.

وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ

A većina ljudi, ma koliko ti želio, neće biti vjernici. – itd.

I mada – kako smo vidjeli – ima sve bitne elemente tragedije, sura Jusuf čak ni po svojoj strukturi nije tragedija – samo po tome što “više sile” koje ovdje djeluju nisu slijepe, a ljudska sudbina u svijetu pod zvijezdama nije paradoksalna. Dapače, Allah, dželle šanuhu, Koji je Kazivač ove sure, mudro raspoređuje događaje i – kako kaže na jednom mjestu u ovoj suri – nagrađuje dobročinitelje sretnim završecima.²⁶

On je čovječanstvu objavio ovu suru sa jasnim ciljevima: da utješi poslanika Muhammeda, alejhi's-selam, i vjernike obećavši im istu pomoć koju su imala Poslanikova braća – vjerovjesnici Jusuf i Ja'qub, alejhime's-

²⁶ Nesretan završetak glavnog junaka u “lijepoj smrti” kao jedinom razrješenju konfliktnih sila koje djeluju u neizmjenljivom sudbinskom okviru na pojedinca koji ispašta zbog postupka proisteklog iz njegova karaktera u antičkoj tragediji nije bila obavezna karakteristika, ali je, vremenom, to ipak postala, i ostala, glavna karakteristika ove književne vrste.

– Ovdje valja naglasiti da je ta književna vrsta, sa pesimističnim determinizmom kao svojim određujućim svjetonazorom, mogla nastati u starogrčkoj i razvijati se u evropskoj kulturi, u kojima svijest o Jedinom Bogu nikada do kraja nije postala jasna i sveobuhvatna. Tragično osjećanje života u islamskoj kulturi tewhida je nemoguće, kao što je nemoguća i ova književna vrsta. Šire o tome v. Đerđ Lukač, *Istorija razvoja moderne drame*, Beograd, 1978., posebno u prvom poglavlju (“Pogled na svijet i značenje forme”).

selam, da uvjeri savremenike da nije on taj koji objavljuje Kur'an već da je to Onaj Koji sve zna i svime ravna, da ispravi kriva tumačenja i ponudi istinu o vjerovjesnicima, itd. No, najdominantniji cilj ovog, kao i svih ostalih kazivanja je da se primjerima, slikom ili prikazivanjem predstave *tewhid* (توحيد) i njegovi nosioci. Uzvišeni je u ovoj suri predstavio jednog izvanrednog muslima, Jusufa koji Ga ni u najtežim kušnjama ne zaboravlja i ne skreće s Njegova puta.

Abstract

The paper deals with the poetic Qur'anic sura "Yusuf" (Joseph), through an analysis of its characters, contents and ideas. Particular attention is paid to an exposition of the dramatic structure of the sura, clearly indicating the course and succession of the narrative elements. The author also seeks to apply the postulates of contemporary literary theory to the dramatic fabric of sura "Yusuf".

Revealed in Mecca, the sura has 111 ayats. Every trait of Qur'anic narrative is to be found in this sura which the Almighty with reason called the "fairest of stories".

It differs from almost every other Qur'anic narrative in that in this sura a human drama is played out, occupying a wide area and involving numerous characters. Other Qur'anic characters and themes – in the unique poetics of this Book – are dispersed through several passages. Yusuf, on the other hand, appears only in this sura bearing his name. Some hold the view that the Almighty called this the "fairest of stories" in the light of its poetics – literally, from the point of view of the creation or formation of the narrative. The opening suggests its specific link with i'jaz, which in this case is reflected in the very manner in which the Almighty structured the plot.